

1.1. Στόχοι - Δομή

Ο θεσμός των διεθνών ανταλλαγών δημοσιευμάτων (με την πλατειά του όρου έννοια) αποτελεί μια καθιερωμένη μορφή επιστημονικής και πολιτιστικής συνεργασίας ανάμεσα στους λαούς. Προωθεί την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών και της επιστημονικής πληροφόρησης στα επιστημονικά, ερευνητικά και λοιπά κέντρα των διαφόρων κρατών με την κατάρτιση απλών συμφωνιών ή ελεύθερων ρυθμίσεων (πολυμερών ή διμερών), όπου τα συμβαλλόμενα μέρη - κράτη αναλαμβάνουν την αμοιβαία υποχρέωση της ανταλλαγής ορισμένου ή ορισμένων δημοσιευμάτων ενός ή διαφόρων ειδών.

Ο όρος «δημοσιεύματα» συμπεριλαμβάνει και τα με οποιοδήποτε τεχνικό μέσο αναπαραγόμενα. Οι συμφωνίες αυτές δεν είναι ανάγκη να περιβληθούν ορισμένο τύπο. Αρκεί και απλή επιστολή.

Η ανταλλαγή δημοσιευμάτων αποτελεί έναν αδιαμφισβήτητο τρόπο, με τον οποίο η επιστήμη εκδηλώνει την παγκοσμιότητά της. Θα ήταν επομένως παρανόηση να θεωρηθεί ότι έχει μόνο οικονομική σημασία. Βρίσκεται ανάμεσα στην πώληση και την δωρεά. Η αναγκαιότητά της αφορά δύο συμβαλλόμενους (αποστολέα και αποδέκτη). Από την πλευρά του αποδέκτη υποστηρίζεται ότι υπάρχουν ορισμένες κατηγορίες βιβλίων, περιοδικών ή άλλων εντύπων που δεν μπορεί να αποκτήσει μέσω του εμπορίου, ή αδυνατεί να αποκτήσει για άλλους λόγους, όπως για παράδειγμα μια βιβλιοθήκη που δεν έχει ρευστά χρήματα, αλλά μπορεί να διαθέτει δικές της εκδόσεις σε διπλά ή πολλαπλά αντίτυπα και ανταλλάσσοντάς τα να αποκτά έντυπα που μόνο με αγορά θα μπορούσε να αποκτήσει. Άλλοτε πάλι μια βιβλιοθήκη μπορεί προσωρινά, λόγω ελλείψεως συναλλάγματος να αδυνατεί να αγοράσει ξένα έντυπα. Στις περιπτώσεις αυτές, η ανταλλαγή είναι, αν όχι το μοναδικό, πάντως ένα από τα ελάχιστα μέσα απόκτησης των εντύπων αυτών.

Από την πλευρά του «δότη»: αυτός που κάνει δικές του εκδόσεις, θέλει να τις δει στα χέρια των ξένων συναδέλφων του (επιστημόνων) του ίδιου κλάδου της επιστήμης που αυτός θεραπεύει, χωρίς τη μεσολάβηση του εμπορίου και αποβλέποντας ελάχιστα στο κέρδος. Ή πάλι ο κάτοχος έντυπου υλικού που το έχει σε πολλαπλά αντί-

«Διεθνής ανταλλαγή δημοσιευμάτων»

τυπα, προσπαθεί να βρει κάποιον που να διαθέτει και να προτίθεται να προσφέρει για ανταλλαγή έντυπα, αποβλέποντας στην αμφίπλευρη, χωρίς ιδιαίτερο οικονομικό όφελος, ανταλλαγή.

Η ανταλλαγή εντύπων είναι κάπως σαν την ανταλλαγή προσωπικοτήτων, εφόσον και οι δύο προωθούν την κατανόηση των λαών και την ειρήνη. Σήμερα μάλιστα υπάρχει η γενική τάση του συντονισμού των δύο θεσμών: «της ανταλλαγής» και του «διεθνούς δανεισμού». Ο ένας συμπληρώνει τον άλλο, ειδικά στην περίπτωση των μικρότερης σημασίας δημοσιευμάτων όπου ο δανεισμός είναι καταλληλότερος και οικονομικότερος από την ανταλλαγή. Όταν πάλι ένα δημοσίευμα ζητείται επανειλημμένα για δανεισμό από μια βιβλιοθήκη, ενδέχεται αργότερα να επιδώσει να το αποκτήσει με ανταλλαγή η βιβλιοθήκη αυτή.

Με αυτό το πνεύμα η Διάσκεψη της Βιέννης το 1972 διατύπωνε: «...πρέπει να κληθούν οι βιβλιοθήκες να εξετάσουν τις δυνατότητές τους να συμπεριλάβουν στις διεθνείς ανταλλαγές εντύπων τα προϊόντα και των νέων μεθόδων τηλεπαραγωγής (REPROGRAPHY), όπως μικροταινίες, μικροκάρτες, ξηρογραφικά αντίγραφα». Έτσι τα μέσα αυτά, δηλ. οι μικροταινίες, τα ξηροαντίγραφα κλπ. του υλικού που ζητείται για δανεισμό και πρόκειται η βιβλιοθήκη να το κρατήσει, θα μπορούσε να θεωρηθεί σα δώρο της β/κης που το έστειλε ή σαν ανταλλαγή ανάμεσα στις δύο βιβλιοθήκες.

Πάντως το θεσμό των ανταλλαγών διέπουν ορισμένες γενικές αρχές που πρέπει να τηρούν οι συμβαλλόμενοι:

1. Οι ανταλλαγές θα πρέπει να θεωρούνται σαν μια μορφή επιστημονικού διαλόγου.

2. Αντικείμενο των ανταλλαγών δεν πρέπει να είναι έντυπα περιττά (άχρηστα) ή έντυπα δευτερεύουσας σημασίας

3. Ανταλλάσσονται έντυπα χρήσιμα και για τα δύο μέρη.

4. Τις διεθνείς ανταλλαγές πρέπει να διέπει το πνεύμα της γενναιοδωρίας και όχι η κερδοσκοπία, χωρίς βέβαια να παραβλέπεται μια κάποια ισορροπία - γιατί αλλιώς θα επρόκειτο για δωρεά.

5. Δεν πρέπει οι ενδιαφερόμενοι να αποβλέπουν στη δημιουργία πολλαπλών διανταλλαγικών δεσμών, αλλά να επιδιώκουν τη σύναψη συμφωνιών με ιδρύματα και β/κες χωρών που μπορούν να ανταποκριθούν στις συγκεκριμένες ειδικές προσδοκίες τους.

6. Δεν υπάρχει νόμος που να καλύπτει όλες τις δυνατές περιπτώσεις ανταλλαγών. Επόμενο λοιπόν να μη επιχειρείται η κάτω από ενιαίο σχήμα υπαγωγή του συνόλου των διανταλλαγικών δραστηριοτήτων μιας χώρας.

Τυποποιούνται οι τεχνικές λειτουργίες των ανταλλαγών και όχι τα σχέδια ανταλλαγών που θεωρούνται σαν ξεχωριστές περιπτώσεις.

1.2. Τρόποι ανταλλαγών

Οι ανταλλαγές μπορούν να γίνουν είτε απευθείας, είτε μέσω των «εθνικών κέντρων ανταλλαγών». Εάν μια χώρα δεν διαθέτει τέτοιο κέντρο, κάθε ίδρυμα που επιθυμεί να ανταλλάξει δημοσιεύματα με άλλα ιδρύματα ξένων χωρών, πρέπει να το κάνει με δική του πρωτοβουλία και ενέργεια. Για παράδειγμα, επιλέγει αυτό τους συνεταιίρους του, ανεξάρτητα, στέλνει και παίρνει επιστολές και δέματα απευθείας και επιβαρύνεται ο ίδιος με όλα τα έξοδα που προκύπτουν από την ανταλλαγή. Εάν, αντίθετα, σε μια χώρα έχουν ιδρυθεί και λειτουργούν ένα ή περισσότερα κέντρα ανταλλαγών, εξαρτάται από το ίδρυμα ή τη β/κη να αποφασίσει αν θα κάνει χρήση μερικών ή όλων των υπηρεσιών του κέντρου ή να κάνει απευθείας μόνο του την ανταλλαγή.

1.3. «Ποιός» ανταλλάσει «τί»;

Βασικά αντικείμενο ανταλλαγών είναι οποιοδήποτε έντυπο. Στην πράξη όμως τα διάφορα ιδρύματα περιορίζονται στην ανταλλαγή ορισμένου είδους εντύπων, που τα ανταλλάσσουν με άλλα παρεμφερών ιδρυμάτων. Για να επιλέξει τους συνεταιίρους του στη διανταλλαγική σχέση, βοηθείται από διάφορα βασικά πληροφορικά έργα, όπως τα: «THE WORLD OF LEARNIN-

Κάθε έντυπο ή χειρόγραφο που φωτοτυπείται μπορεί να αποκτηθεί σε μικροταινίες, μικροκάρτες κλπ. σύμφωνα με τις προϋποθέσεις και τους όρους που επιβάλλει το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας που ισχύει σε κάθε χώρα.

Οι βιβλιοθήκες που στερούνται ορισμένων, αναγκαίων γι' αυτές έργων πρωτοτύπων, ενδιαφέρονται συνήθως να αποκτήσουν τις μικροταινίες ή μικροκάρτες τους. Στο διεθνή χώρο υπάρχουν εταιρείες που εκτελούν μεγάλα προγράμματα μικροφωτογράφησης κλπ. ολοκληρωμένων σειρών σημαντικών έργων, που βοηθούν έτσι τις νεαρές βιβλιοθήκες ή τις β/κές που κτίζουν τις αναδρομικές συλλογές των έργων που έχουν εμπορικά εξαντληθεί, να τις αποκτήσουν έστω με τη μορφή αυτή. Το ίδιο συμβαίνει και με τα ξηροαντίγραφα που χρησιμοποιούνται ευρύτατα σήμερα.

2.9. Δημοσιεύματα βιομηχανιών και εμπορικών οίκων

2.10. Οπτικοακουστικά μέσα και άλλο υλικό

2.11. Ειδικό υλικό, όπως εφημέρα έντυπα κλπ.

Συνήθως τέτοιο υλικό ανταλλάσσουν τα διάφορα Κέντρα Κοινωνικών Ερευνών και ειδικές βιβλιοθήκες τέτοιων κέντρων για τη διενέργεια ανάλογων ερευνών ορισμένων χρονικών περιόδων.

3. Οργάνωση - μέθοδοι

Η οργάνωση των ανταλλαγών έχει συστηματικά μελετηθεί και με τη μεσολάβηση της αρμόδιας επιτροπής της IFLA περι ανταλλαγών έχει επιτευχθεί μια σχετική τυποποίηση των διαδικασιών και μηχανισμών των ανταλλαγών διεθνούς χαρακτήρα. Ενώ δεν χωρεί αμφιβολία ότι η υπηρεσία ανταλλαγών μιας βιβλιοθήκης πρέπει να συνεργάζεται στενά με τις άλλες υπηρεσίες της β/κής, κύρια όμως με το Τμήμα

G", "MINERVA", "THE INDEX GENERALIS" κλπ., όπου σημειώνονται με αστερίσκο τα ιδρύματα που προσφέρονται για ανταλλαγές.

Για να επιλέξει το «τι», δηλ. το αντικείμενο των ανταλλαγών προσφεύγει στις συνοπτικές εθνικές βιβλιογραφίες, σε επιλεκτικές βιβλιογραφίες, καταλόγους εκδοτών και βιβλιοπωλών, καταλόγους περιοδικών, σε επίσημες κρατικές εκδόσεις και εκδόσεις γνωστών οργανισμών.

1.4. Είδη ανταλλαγών

α. Κομμάτι - με - κομμάτι (βιβλίο - με βιβλίο, φυλλάδιο - με - φυλλάδιο, συνδρομή - με - συνδρομή).

β. Τιμολογημένη ανταλλαγή: συνιστάται σε περιπτώσεις, όπου ανταλλάσσεται ετερογενές υλικό, π.χ. περιοδικά, βιβλία (μονογραφίες), χάρτες κλπ.

γ. Σελίδα - με - σελίδα με διάφορες παραλλαγές.

Εκτός όμως από τις μεθόδους αυτές, υπάρχει και η «ανοικτή ανταλλαγή» (OPENEXCHANGE).

2. Αντικείμενα των ανταλλαγών

2.1. Εκδόσεις ακαδημιών και αναγνωρισμένων επιστημονικών ιδρυμάτων και εταιρειών.

2.2. Εκδόσεις και δημοσιεύματα ανωτάτων σχολών και Πανεπιστημίων.

2.3. Δημοσιεύματα ερευνητικών κέντρων βιβλιοθηκών, αρχείων και μουσείων.

2.4. Δημοσιεύματα επιστημονικών και επαγγελματικών σωματείων.

2.5. Εκδόσεις κρατικών υπηρεσιών, υπουργείων, Βουλής κλπ. των οργάνων της τοπικής αυτοδιοίκησης (δήμων, κοινοτήτων) και νομαρχιών, όπως δηλ. οι εφημερίδες της κυβέρνησης, νόμοι και διατάγματα, αποφάσεις των δικαστηρίων, κανονιστικές διατά-

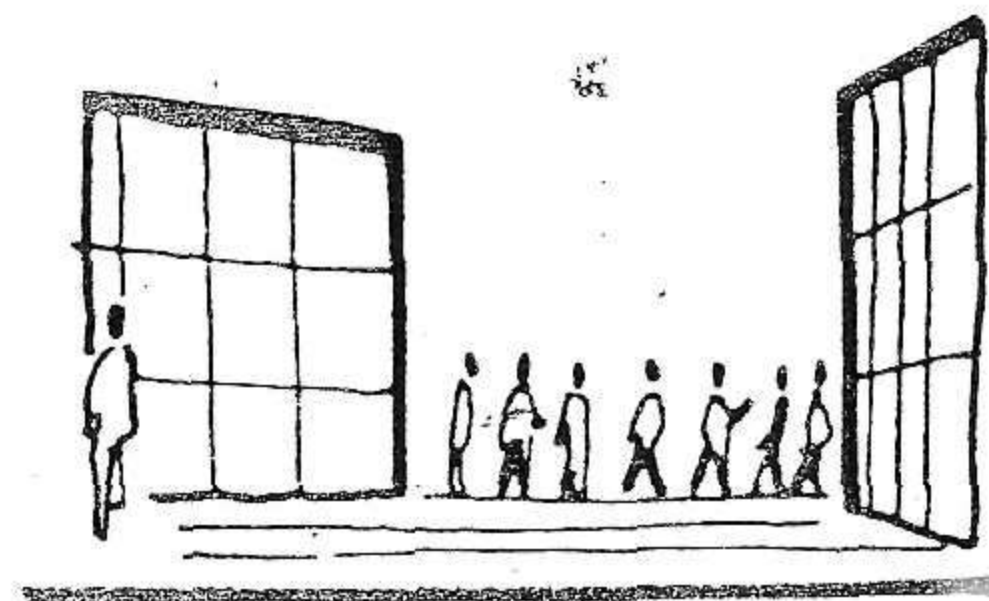
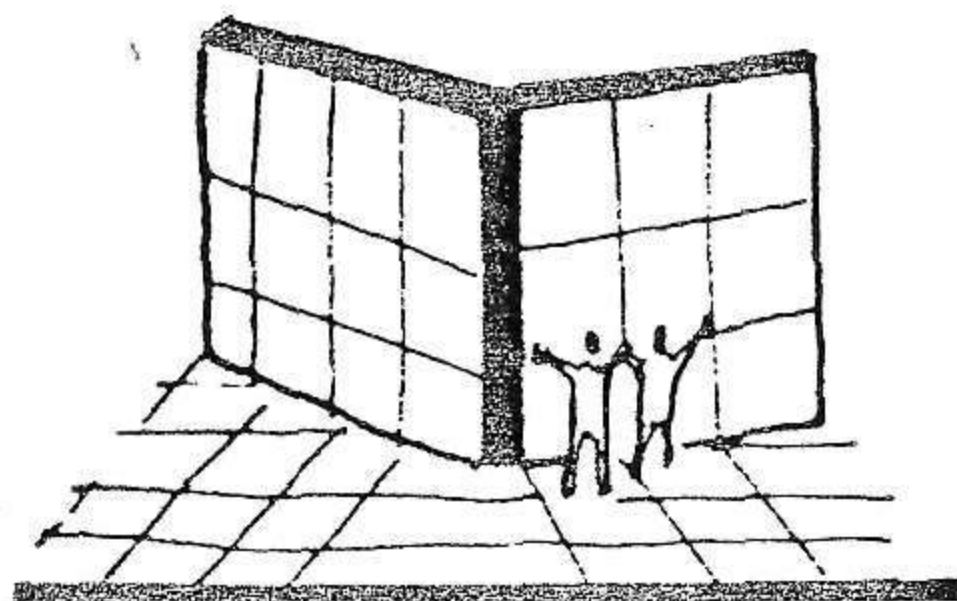
ξεις, επετηρίδες και στατιστικές της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, πατέντες και πρότυπα των εθνικών οργανισμών προτύπων, χάρτες και σχέδια που όλα μαζί υπάγονται στην κατηγορία των «επίσημων εκδόσεων» (OFFICIAL PUBLICATIONS). Για τις εκδόσεις αυτές προβλέπεται ειδική διαδικασία ανταλλαγής. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ειδική σύμβαση της UNESCO του 1958 (CONVENTION DE L'UNESCO POUR LES PUBLICATIONS OFFICIELLES) απαιτείται άδεια εξαγωγής τους από το κράτος, ίσως το Υπουργείο Εξωτερικών EX OFFICIO. Δηλαδή ανταλλάσσονται από κράτος σε κράτος.

2.6 Δημοσιεύματα των διεθνών οργανισμών π.χ. των Ενωμένων Εθνών τα βρίσκεις στο U.N. DOCUMENTS INDEX και στο PUBLICATIONS OF THE U.N. SYSTEM, a REFERENCE GUIDE.

2.7 Διπλά και πολλαπλά αντίτυπα.

Η ανταλλαγή τους είναι μια απαραίτητη μέθοδος πρόσκτησης υλικού για όλες τις βιβλιοθήκες που έχουν υποστεί σοβαρές απώλειες έργων από τις συλλογές τους εξαιτίας των πολέμων ή προτίθενται να καλύψουν κενά των σειρών των περιοδικών τους που σταμάτησαν να παίρνουν, γιατί άλλαξαν προσανατολισμό και έχουν έλλειψη διαθέσιμων κεφαλαίων για αγορές. Είναι μέθοδος ιδιαίτερα χρήσιμη για τον εμπλουτισμό νεαρών βιβλιοθηκών των αναπτυσσόμενων χωρών, που έχουν παντελή έλλειψη βιβλίων και περιοδικών που έχουν εκδοθεί στο παρελθόν. Προβλέπεται ειδική διαδικασία για τη διάθεση των διπλών και πολλαπλών, τόσο από τη διεθνή πρακτική, όσο και από το ειδικό εγχειρίδιο της UNESCO "HANDBOOK ON THE INTERNATIONAL EXCHANGE OF PUBLICATIONS".

2.8. Τηλεπαραγόμενο υλικό (REPROGRAPHIC MATERIAL).

Εισαγωγής, γιατί η ανταλλαγή είναι μια μορφή πρόσκτησης υλικού, μια μορφή εμπλουτισμού της β/κης, το προσωπικό που χρησιμοποιείται για τις ανταλλαγές πρέπει να είναι ανεξάρτητο και πάνω απ' όλα να γνωρίζει καλά τη δουλειά του.

Και η δουλειά των ανταλλαγών διαφέρει απ' αυτήν της εισαγωγής με άλλους τρόπους υλικού μέσα από τα κανάλια του εμπορίου. Πρώτα πρέπει το προσωπικό των ανταλλαγών να γνωρίζει τα νόμιμα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, καθώς και αυτά των συνεταιρών του. Πρέπει να γνωρίζει ξένες γλώσσες και να έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη δουλειά του αυτή. Συνιστάται γι' αυτό να ιδρύεται ξεχωριστό τμήμα ανταλλαγών, έστω και υποτυπώδες, με αρμοδιότητες ξεχωριστές από αυτές του τμήματος αγορών.

Θα ήταν λάθος να πιστεύεται, ότι οι ανταλλαγές με άλλες βιβλιοθήκες είναι ένας απρόσωπος μηχανισμός και ότι μπορούν να λειτουργήσουν καθαρά με μηχανικό τρόπο. Μπορεί κανείς πολλά να μάθει για τη δουλειά αυτή, αν αλληλογραφήσει με συναδέλφους του αντίστοιχων τμημάτων ή Κέντρων Διεθνών Ανταλλαγών του εξωτερικού. Άλλωστε η εργασία ενός νέου Τμήματος Ανταλλαγών διευκολύνεται πολύ, αν ο επικεφαλής του τμήματος, κατά τη διάρκεια των αποστολών του, κάνει προσωπικές επαφές τουλάχιστο με μερικούς από τους με αυτόν συναλλασσόμενους.

Η ανταλλαγή δεν πρέπει να θεωρηθεί σαν φυσική αλληλογραφία και επικοινωνία ανάμεσα σε βιβλιοθηκάρους που αναπτύσσουν απλές κοινωνικές σχέσεις. Απαιτεί διοικητική οργάνωση έστω και σε μικρή κλίμακα, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία του θεσμού.

Λεπτομέρειες για τις λειτουργίες που συνιστούν το θεσμό (όπως για το ποιά, πως θ ανταλλάσσονται) περιγράφονται στο αντίστοιχο εγχειρίδιο της UNESCO.

4. Κέντρα ανταλλαγών

Τα υπάρχοντα κέντρα ανταλλαγών μπορούμε να κατατάξουμε σε δύο κύριες κατηγορίες: α. τα εθνικά κέντρα ανταλλαγών και β. τα κέντρα ανταλλαγών που εξυπηρετούν μεγάλα εθνικά συστήματα (δικτυα) βιβλιοθηκών που ανήκουν σε εθνικές ακαδημίες ή άλλα μεγάλα ερευνητικά ιδρύματα.

Τα πρώτα (δηλ. τα εθνικά) εξυπηρετούν όλες τις β/κες και άλλα ιδρύματα που κανουν ανταλλαγές, ανεξάρτητα από τον τύπο (είδος και μέγεθος), η ονομασία τους ποικίλλει π.χ. «εθνικά ή διεθνή κέντρα ανταλλαγών, υπηρεσία ανταλλαγών, γραφεία ανταλλαγών κλπ.

Και στις δύο περιπτώσεις τα κέντρα ανταλλαγών έχουν παρόμοιες λειτουργίες, στόχους και δραστηριότητες. Γι' αυτό χρησιμοποιείται ο όρος «Κέντρα ανταλλαγών με εθνική ευθύνη ή απλά «εθνικά κέντρα», που εκφράζει ακριβέστερα τη φύση και των δύο τύπων κέντρων ανταλλαγής, αντί του όρου «εθνικά κέντρα ανταλλαγών». Η οργάνωση και οι λειτουργίες των κέντρων ποικίλλουν από χώρα σε χώρα, ανάλογα με τις ειδικές απαιτήσεις και συνθήκες κάθε χώρας. Εν τούτοις, όλα τα κέντρα έχουν επαρκή αριθμό κοινών χαρακτηριστικών, ώστε να μπορούμε να δώσουμε ένα τυπικό χαρακτηριστικό μοντέλο ενός τέτοιου κέντρου.

4.1 Οργάνωση των κέντρων ανταλλαγών

Εξαρτάται κύρια από το ρόλο που το κέντρο καλείται να παίξει. Τους ρόλους του διακρίνουμε βασικά σε τρεις (3) κατηγορίες: α. βοήθεια που παρέχει στα ιδρύματα της χώρας του, διενεργώντας άμεσες ανταλλαγές (προωθώντας εκδόσεις και παρέχοντας πληροφορίες για τις δυνατότητες ανταλλαγών και για το υλικό που διατίθεται για ανταλλαγές).

β. Η ανταλλαγή ειδικών δημοσιευμάτων από το ίδιο το κέντρο.

γ. Η ανταλλαγή επίσημων κρατικών εκδόσεων σύμφωνα με διακυβερνητικές ή ανεπίσημες συμφωνίες.

Η ανταλλαγή θέσεων (THESES) και η ανταλλαγή των διπλών αντιτύπων ανάμεσα σε βιβλιοθήκες της ίδιας χώρας ή και του εξωτερικού μπορεί να γίνει είτε απευθείας είτε δια μέσου του κέντρου ανταλλαγών με εθνικό χαρακτήρα, είτε μέσω κέντρου ειδικά σχεδιασμένου για το σκοπό αυτό.

Το εθνικό κέντρο μπορεί να είναι είτε ανεξάρτητο όργανο ελεγχόμενο από το Υπουργείο ή από κυβερνητική επιτροπή (όπως στη Ρώμη, Μαδρίτη, Βέρνη) είτε προσκείμενο ή εξαρτώμενο από άλλο ίδρυμα όπως η εθνική βιβλιοθήκη. Στην τελευταία περίπτωση μπορεί να είναι και ένα τμήμα απλό όπως στο Όσλο, Μόσχα, Βουκουρέστι, Σόφια, ή να έχει κάποια ανεξαρτη-

σία, κάποια αυτονομία (Παρίσι, Boston SPA κλπ.). Απόλυτος κανόνας δεν μπορεί να εφαρμοστεί, γιατί ποικίλες είναι οι συνθήκες των χωρών που κάνουν κάτι τέτοιο αδύνατο. Πάντως τα κέντρα αυτά δεν είναι μεγάλοι οργανισμοί γι' αυτό και προτείνεται η ίδρυση των κέντρων σε άλλους οργανισμούς χωρίς πλήρη αυτονομία, αλλά με κάποια οικονομική ανεξαρτησία.

Κάθε κέντρο πρέπει να έχει διευθυντή με ακαδημαϊκά προσόντα και βιβλιοθηκονομική πείρα, ο δε αριθμός του υπόλοιπου προσωπικού εξαρτάται, όπως και τα προσόντα του, από το ποιά θα είναι η λειτουργία και ο προορισμός του κέντρου.

Το πρώτο και κύριο καθήκον του κέντρου είναι να παρέχει αμφίδρομη πληροφόρηση σχετικά με τις δυνατότητες ανταλλαγών των εγχώριων και αντίστοιχων ξένων ιδρυμάτων. Είναι γι' αυτό εξοπλισμένο με το απαραίτητο πληροφοριακό υλικό, όπως επετηρίδες β/κών, οδηγούς Παν/μίων, διεθνή δημοσιεύματα όπως της UNESCO κλπ.

Η σπουδαιότητα όμως των κέντρων αυτών έγκειται στο συντονιστικό τους ρόλο αν και τούτο έχει αποτελέσει κατά καιρούς θέμα συζητήσεων και αμφισβητήσεων. Πάντως η λειτουργία τους προϋποθέτει την ύπαρξη επικοινωνίας και συνεργασίας ανάμεσα στις βιβλιοθήκες του εθνικού δικτύου.

4.2. Ελλάδα

Στη χώρα μας δεν υπάρχει τέτοιο κέντρο ανταλλαγών. Νομικά πλαίσια δίνουν τη δυνατότητα δημιουργίας του. Ήδη από τον οργανισμό της Εθνικής Βιβλιοθήκης του 1920 γίνεται λόγος για ανταλλαγές.

Στον Α.Ν. 1362/1949 περί δημοσίων βιβλιοθηκών, στο άρθρο 17 γίνεται λόγος για «εθνικό κέντρο ανταλλαγών». Μόνο που το προβλεπόμενο να ορίσει τις λεπτομέρειες λειτουργίας του βασιλικό διάταγμα ουδέποτε εκδόθηκε. Ο υπό ψήφισιν οργανισμός (αν προλάβει να εκδοθεί) προβλέπει την ίδρυση σχετικού τμήματος στη Διεύθυνση Βιβλιογραφικών Υπηρεσιών.

Νίκη Κοντοπούλου

Η συν. Ν. Κοντοπούλου εργάζεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη